

СПРАВЕДЛИВА ВАРТІСТЬ ПРИ ОЦІНЦІ ПАСИВІВ ПІДПРИЄМСТВА

В статті запропоновано концептуальні підходи до формування справедливої вартості пасивів для забезпечення вартісно-орієнтованого управління підприємством

Ключові слова: *справедлива вартість пасивів, метод оцінки пасивів, власний капітал*

Постановка завдання. Для управління зобов'язаннями підприємства, які виникають перед власниками та як зовнішня заборгованість необхідна інформація про об'єкти пасивів та джерела їх формування. Центральне місце в системі інформаційного забезпечення потреб управління пасивами підприємства належить бухгалтерському обліку. Формування інформації про власний капітал і зобов'язання підприємства відбувається на пасивних рахунках бухгалтерського обліку, в балансі та за показниками інших форм звітності.

Від походження, величини, оптимальності структури пасивів і доцільності їх трансформації в активи залежать досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку підприємства. Тому управлінські аспекти обліку джерел формування і розміщення пасивів в активах, мають винятково важливе значення. Інформація щодо стану окремих елементів пасивів є одним з головних індикаторів економічного потенціалу і основою для визначення фінансової незалежності, стійкості та стабільності господарської діяльності підприємства, а також його ринкової вартості.

Аналіз досліджень і публікацій у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Об'єкти пасиву балансу як навігаційна система виконують функцію підготовки та подання інформації (меседжів) щодо поточного стану джерел формування власного капіталу і зобов'язань підприємства. Креативна модель подання пасивів в балансі підприємства забезпечується відповідними завданнями (концепцією), процесом (системою) і продуктом (сервісом). Тому обґрунтування питань відображення господарських операцій в системі узагальнення об'єктів пасивів на рахунках бухгалтерського обліку, їх оцінки і подання необхідної інформації користувачам через баланс приділялася значна увага вченими-економістами, зокрема в роботах Ф.Ф. Бутинця, С.Ф. Голова, Н.І. Петренко, Е.В. Мниха, І.А. Бланка, О.Ю. Редька, В.О. Шевчука.

Поряд з цим в сучасних умовах стан обліку, аналізу і аудиту пасивів характеризується такими негативними явищами, як неузгодженість у визначенні змісту і термінології об'єктів, неврегульованість методики визначення справедливої вартості, недосконалість узагальнення господарських операцій на пасивних рахунках бухгалтерського обліку для потреб прийняття ефективних управлінських рішень.

Метою дослідження є уточнення об'єктів обліку за пасивом балансу та обґрунтування підходів до визначення їх справедливої вартості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стан формування об'єктів пасивів підприємства визначається за їх джерелами і окремими елементами власного капіталу, забезпечень наступних витрат і платежів, довгострокових залучень, поточних зобов'язань, доходів майбутніх періодів.

На формування облікових об'єктів пасивів за балансом впливають різні фактори:

- попит – корисність об'єктів діяльності підприємства для покупців та використання авансів, як зобов'язань в процесі розрахунків;
- час – на створення і зміну величини об'єктів власного капіталу і зобов'язань;
- ризик – ймовірність оплати зобов'язань і формування власного капіталу;
- платоспроможність – можливість повернення зобов'язань підприємством;
- організаційно-правова форма господарювання – використання об'єктів пасивів в системі управління підприємством;
- обмеження – використання інструментів державного регулювання щодо формування пасивів для господарської діяльності підприємства;
- пропозиція – наявність на ринку альтернативних для підприємства об'єктів господарської діяльності та одержання від їх реалізації прибутку для формування власного капіталу;
- перспективи розвитку – зміни в обсягах створення об'єктів діяльності підприємства за рахунок трансформації пасивів в активи;
- оптимізація структури джерел пасивів – формування синергетичного ефекту від взаємодії всіх об'єктів пасивів та виникнення нових властивостей цілісної системи;
- рівень використання позитивних властивостей пасивів – повна корисність об'єктів пасивів для формування натуральної форми активів.

Об'єкти пасивів підприємства як система мають ряд особливостей:

- нестационарність (мінливість, динаміка) окремих елементів і стохастичність їх поведінки;
- унікальність і не передбачуваність поведінки в залежності від умов завдяки розміщення в активах;
- наявність граничної корисності, обумовленою складом і характеристикою окремих джерел формування;
- здатність змінювати свою структуру і формувати варіанти поведінки;
- можливість протистояння руйнівним системам;
- здатність адаптуватися до зміни умов господарської діяльності;
- формування цілей у середині системи.

На вартісні і структурні показники об'єктів пасивів за балансом підприємства впливають наступні чинники:

- зміни в оцінці активів, які визначають вартість елементів власного капіталу;
- процедури визначення забезпечень наступних витрат і платежів;
- фінансовий результат господарської діяльності підприємства (чистий прибуток, збиток);
- стан розрахунків за зобов'язаннями підприємства;
- вартість ділової репутації – нематеріальний актив, вартість якого визначається як різниця між ринковою ціною та балансовою вартістю активів підприємства як цілісного майнового комплексу, що виникає в результаті використання кращих управлінських якостей, домінуючої позиції на ринку товарів, послуг, нових технологій;
- фінансова допомога – одержана як безповоротні надходження або використана на поворотній основі.

За характером впливу процедур на формування справедливої вартості об'єктів пасивів підприємства господарські операції можна поділити на три типи. По-перше, відбувається переміщення та зміна структури пасивів, а загальна сума їх не змінюється, по-друге, збільшуються пасиви і активи підприємства на рівновелику суму і по-третє, зменшуються пасиви і активи на рівновелику суму.

Пасиви підприємства формуються за рахунок різних джерел. Потрібно також зазначити, що між структурою пасивів підприємств різних КВЕД існують значні відмінності (табл. 1).

Таблиця 1. Структура та динаміка пасивів підприємств України [7]

Роки	Власний капітал	Забезпечення наступних витрат і платежів	Довгострокові зобов'язання	Поточні зобов'язання		Доходи майбутніх періодів
				всього	у т.ч.: кредиторська заборгованість	
Україна						
2000	52,7	1,3	4,0	41,7	94,1	0,3
2011	33,9	2,2	16,6	46,7	84,3	0,6
Відхилення	-18,8	0,9	12,6	5,0	-9,8	0,3
Сільське господарство (секція А за КВЕД)						
2000	71,7	1,0	4,0	23,2	93,0	0,1
2011	54,4	0,7	13,5	30,7	79,3	0,7
Відхилення	-17,3	-0,3	9,5	7,5	-13,7	0,6
Промисловість (секція В, С, D за КВЕД)						
2000	50,3	1,0	4,6	43,9	94,6	0,2
2011	33,5	2,3	16,1	47,3	86,5	0,8
Відхилення	-16,8	1,3	11,5	3,4	-8,1	0,6
Торгівля (секція G за КВЕД)						
2000	11,6	0,7	4,6	82,5	93,1	0,6
2011	9,9	0,4	13,7	75,8	84,9	0,2
Відхилення	-1,7	-0,3	9,1	-6,7	-8,2	-0,4

Дані табл. 1 свідчать, що за період 2000-2011 роки частка власного капіталу пасивів підприємств України зменшилась, в цілому на 18,8 відсоткових пунктів з 52,7 % до 33,9 %.

Найбільше співвідношення пасивів з власних і залучених джерел в сільському господарстві, а найменше на підприємствах торгівлі. У підприємств, де велика частка необоротних активів рівень ризику залучених в господарську діяльність об'єктів пасивів не може бути високим, а там, де значна частка оборотних активів, він може бути високим.

Проведений огляд нормативно-правових актів щодо формування балансу підприємства дозволив уточнити порядок створення об'єктів пасивів за джерелами (табл. 2).

Таблиця 2. Характеристика об'єктів пасивів та джерел їх формування

Об'єкти	Джерела
1	2
Статутний капітал	Внески активів від власників та внутрішній розподіл об'єктів пасивів власного капіталу
Пайовий капітал	Внески активів членів підприємств та внутрішній розподіл об'єктів пасивів власного капіталу
Додатковий вкладений капітал	Різниця між ринковою і номінальною вартістю реалізованих акцій та вартість активів, яка вкладена засновниками понад статутний капітал
Інший додатковий капітал	Переоцінка необоротних активів та вартість безоплатно одержаних об'єктів
Резервний капітал	Об'єкти пасивів від внутрішнього розподілу додаткового капіталу і нерозподіленого прибутку
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	Чистий прибуток реінвестований в господарську діяльність

Продовження табл. 2.

1	2
Забезпечення виплат персоналу	Кошти на виплати відпусток і пенсій
Інші забезпечення	Кошти зарезервовані для забезпечення гарантійних ремонтів, виконання обмежених контактів і зобов'язань
Цільове фінансування	Кошти отримані для цільового фінансування певних заходів
Довгострокові кредити банків	Заборгованість банкам по отриманих від них позиках, які не є поточними зобов'язаннями
Інші довгострокові фінансові зобов'язання	Довгострокова заборгованість щодо зобов'язань по залученню позикових засобів (крім кредитів банків), на які нараховуються відсотки
Відстрочені податкові зобов'язання	Податок на прибуток, який підлягає сплаті в майбутніх періодах внаслідок тимчасової різниці між обліковою й податковою базами оцінки
Інші довгострокові зобов'язання	Довгострокові зобов'язання з оренди, відстрочених податкових платежів та фінансової допомоги
Короткострокові кредити банків	Поточні зобов'язання перед банками по отриманих від них позиках
Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями	Довгострокові зобов'язання, які підлягають погашенню протягом дванадцяти місяців з дати балансу
Векселі видані	Заборгованість на яку видано векселя
Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги	Заборгованість постачальникам і підрядникам (крім заборгованості, забезпеченої векселями)
Поточні зобов'язання за розрахунками: з одержаних авансів	Аванси отримані у рахунок наступних поставок продукції, виконання робіт (послуг)
з бюджетом	Заборгованість за усіма видами платежів до бюджету, включаючи податки із працівників
з позабюджетних платежів	Заборгованість по внесками до позабюджетних фондів
зі страхування	Заборгованість за відрахуваннями на соціальні виплати
з оплати праці	Заборгованість з оплати праці, включаючи депоновану заробітну плату
з учасниками	Заборгованість перед учасниками (засновниками), пов'язана з розподілом прибутку (дивіденди) і формуванням статутного капіталу
із внутрішніх розрахунків	Заборгованість пов'язаним сторонам і за внутрішньовідомчими розрахунками
Зобов'язання пов'язані з необоротними активами та групами вибуття, утримуваними для продажу	Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами та групами вибуття, утримуваними для продажу
Інші поточні зобов'язання	Зобов'язання за нарахованими відсотками та операціями некомерційного характеру
Доходи майбутніх періодів	Доходи, отримані протягом поточного або попередніх звітних періодів, які належать до наступних звітних періодів

Найбільш реальна вартість підприємства формується із розрахунку справедливої вартості його чистих активів.

$$СВП = СВА - СВЗ, \quad (1)$$

$$СВП = СВК, \quad (2)$$

$$СВА = СВЗ + СВК, \quad (3)$$

$$СВА = СПП, \quad (4)$$

$$СПП = СВЗ + СВК, \quad (5)$$

$$СВП = СПП, \quad (6)$$

$$СВК = СВА - СВЗ, \quad (7)$$

$$СВП = СВА - СВЗ, \quad (8)$$

де, *СВП* – справедлива вартість підприємства;

СВА – справедлива вартість активів;

СВЗ – справедлива вартість зобов'язань;

СВК – справедлива вартість власного капіталу;

СПП – справедлива вартість пасивів.

Справедлива вартість пасивів – сума за якою може бути здійснена оплата зобов'язань в результаті операцій між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами. Справедлива вартість пасивів визначається наступними факторами:

– методикою формування первісної вартості нематеріальних активів, незавершених капітальних інвестицій, основних засобів та довгострокових біологічних активів;

– механізмом переоцінки активів;

– обліковою політикою підприємства, зокрема щодо:

– належності об'єктів активів до необоротного (основні засоби) або оборотного майна;

– розмежування об'єктів основних засобів і малоцінних необоротних матеріальних активів за вартісною оцінкою;

– розрахунку ліквідаційної вартості, яку підприємство очікує отримати від реалізації (ліквідації) необоротних активів після закінчення строку їх корисного використання (експлуатації) за вирахуванням витрат, пов'язаних з продажем (ліквідацією);

– строку, протягом якого необоротні активи використовуються підприємством або обсягу продукції (робіт, послуг), який буде виготовлений з їх використанням;

– визначення амортизаційної політики відповідно до можливих методів нарахування амортизації. Знос необоротних матеріальних активів підприємства за балансом відображає його нормативну (розрахункову) величину, яка суттєво відрізняється від фактичного зносу об'єктів.

– виділенням об'єктів обліку які не формують залишкової вартості;

– розмежуванням витрат пов'язаних з ремонтом і поліпшення об'єктів основних засобів щодо віднесення їх на витрати поточного періоду і балансову вартість;

– залежністю балансової вартості активів від джерел надходження об'єктів;

– альтернативними оцінками фінансових інвестицій;

– об'єктивністю при оцінці дебіторської заборгованості, яка характеризується рівнем ризику її непогашення;

– ризиком оплати зобов'язань за об'єктами пасивів та їх джерелами;

– вартістю активів які використовуються у господарській діяльності, але не відображаються на балансових рахунках обліку;

– корисністю об'єктів на позабалансових рахунках підприємства;

– вартістю ділової репутації підприємства.

Проведені дослідження свідчать про значний суб'єктивізм оцінки активів та при формуванні справедливої вартості пасивів відповідно до балансу. Балансова вартість українських підприємств за пасивами власного капіталу суттєво відрізняється від їх справедливої вартості.

Максимальна величина власного капіталу підприємства в складі статутного капіталу, резервного капіталу і створеного чистого прибутку створює підґрунтя для довіри до нього інвесторів, постачальників, покупців і найманих працівників.

При визначенні чистого прибутку в складі власного капіталу використовуються наступні моделі:

- факторна – розглядає чистий прибуток як результат корисного використання економічних ресурсів для створення і реалізації об'єктів господарської діяльності;
- підприємницька – чистий прибуток формується як плата (компенсація) власникам за здійснення господарської діяльності та ризик;
- інноваційна – розглядає чистий прибуток як величину що формується підприємством понад вартість використаних ресурсів за рахунок впровадження інновацій;
- монопольна – чистий прибуток є результатом становища підприємства на ринку об'єктів діяльності.

В обліковому процесі підприємства чистий прибуток формується на трьох концепціях: створення об'єктів діяльності, вибуття об'єктів діяльності до покупців, надходження активів від покупців за об'єкти діяльності.

Діяльність підприємства щодо створення чистого прибутку для формування власного капіталу можна виразити через облікові записи надходження доходу (рис. 1).

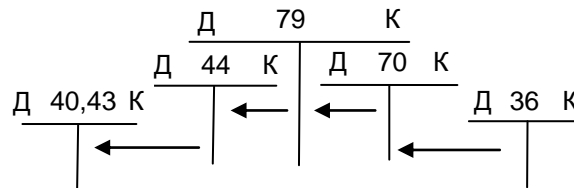


Рис. 1. Класична схема формування власного капіталу за рахунок чистого прибутку

Чим більший власний капітал, тим краще захищеним є підприємство від впливу загрозливих для його існування факторів, оскільки саме за рахунок власного капіталу можуть покриватися наявні збитки. Формування активів підприємства за рахунок власного капіталу є альтернативою пасивів залучених з позикових джерел.

Важливим джерелом формування капіталу підприємства є позичкові джерела пасивів кредитних установ на довгостроковій і короткостроковій основі. Довгострокові кредити залучаються підприємствами для формування необоротних активів, а короткострокові – на покриття тимчасового дефіциту об'єктів оборотних засобів.

Аналізуючи склад об'єктів пасивів що відображається в балансі підприємства, варто звернути увагу на статті, які впливають на достовірність інформаційних ресурсів про джерела власного капіталу і зобов'язань.

Вважаємо що в балансі підприємства необхідно визначити чотири групи пасивів: постійні, довгострокові, короткострокові і поточні.

Перша група пасивів (постійні) будуть формуватися за джерелами власного капіталу, забезпечень витрат і платежів і доходів майбутніх періодів. Друга група пасивів повинна визначатися довгостроковими зобов'язаннями з терміном погашення більше одного року. Третя група пасивів формується короткостроковими зобов'язаннями з терміном погашення до одного року (суми кредитів банків,

поточної заборгованості за довгостроковими зобов'язаннями, забезпечень наступних витрат і платежів та векселів виданих, терміни повернення яких настануть у майбутньому, протягом року). Четверта група пасивів буде визначатися поточними зобов'язаннями (найбільш строкові зобов'язання), які слід погасити протягом поточного місяця (кредиторська заборгованість і суми кредитів банків, терміни повернення яких наступили).

Виходячи з цього, немає достатніх підстав для відображення в пасиві балансу відстрочених податкових зобов'язань. Дослідивши можливості існуючих підходів і методів до оцінки податкових різниць та врахувавши їх недоліки, вважаємо, що результат діяльності підприємства повинен визнаватися показником його бухгалтерського прибутку за рахунком 79 "Фінансові результати".

Щодо податкового прибутку, то його величина розраховується лише з метою визначення бази для розрахунку податкових платежів підприємства за результатами його діяльності. Податковий прибуток впливає тільки на розподіл створеного прибутку на суми, що належать державі (податкові платежі) і власникам підприємства (чистий прибуток).

Практична доцільність зазначеного формування чистого прибутку підтверджується наступним:

- бухгалтерський і податковий прибутки формуються на єдиній базі господарських операцій, а податковий період збігається зі звітним;

- нарахований податок на податковий прибуток є фіскальним інструментом не по відношенню до бухгалтерського прибутку, а для розподілу одержаного доходу в процесі господарської діяльності підприємства у визначеному звітному періоді;

- податки, які формуються доходами підприємства визначаються того звітного періоду, в якому визнано доходи.

Тому варто переглянути потребу у формуванні відстрочених податкових активів і зобов'язань з метою їх перенесення з одного звітного періоду в інший. Кожний звітний період характеризується своїми господарськими операціями, доходами, витратами, прибутками і, відповідно, податками.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виходячи з вище наведеного встановлено, що справедлива вартість пасивів виступає необхідною ланкою управління, оскільки є основою для вибору оптимального варіанту формування активів підприємства.

В ході дослідження визначено, що інформаційною базою справедливої вартості пасивів є господарські операції узагальнені на пасивних рахунках бухгалтерського обліку та в балансі підприємства. Розроблена методика визначення справедливої вартості пасивів дозволить на підставі даних бухгалтерського обліку здійснювати оцінювання об'єктів пасивів щодо впливу на їх формування окремих чинників, забезпечувати оптимізацію структури та розраховувати ціну залучення джерел для створення активів, що забезпечують господарську діяльність підприємства. Оцінка – це відображення об'єктів пасивів через формування активів в єдиному грошовому вимірнику з метою узагальнення їх у цілому по підприємстві. Оцінювання – це процес визначення грошових сум, за якими мають визначатися й відображатися пасиви у балансі. Тому важливим є як вибір методу оцінки пасивів, так і організаційне забезпечення процедури їх оцінювання.

Обґрунтування порядку відображення пасивів в бухгалтерського обліку за справедливою вартістю є напрямом формування ринкової вартості підприємства, що потребує подальшого дослідження.

Список використаних літературних джерел:

1. Аудит: Навч. посібник / Ю.С. Цал-Цалко, Ю.Ю. Мороз., Л.А. Суліменко [та ін.]; [під заг. ред. Цал-Цалко Ю.С.]. – Житомир: ПП “Рута”, 2012. – 392 с.
2. Колеснік В.І. Методологічні та організаційні засади статистичного забезпечення управління соціально-економічним розвитком регіону: автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.00.10 / В.І. Колеснік; Державна академія статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. – К., 2008. – 36 с.
3. Лаговська О.А. Обліково-аналітичне забезпечення вартісно-орієнтованого управління: теорія та методологія: монографія / О.А. Лаговська. – Житомир: ЖДТУ, 2012. – 676 с.
4. Мороз Ю.Ю. Моніторинг економічного потенціалу підприємства: теорія, методологія, організація: монографія / Ю.Ю. Мороз. – Житомир: ФОП Кузьмін Дн.Л., 2010. – 326 с.
5. Мороз Ю.Ю. Обліково-інформаційна система моніторингу економічного потенціалу підприємства: монографія / Ю.Ю. Мороз. – Житомир: ПП “Рута”, 2011. – 352 с.
6. Офіційний сайт Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України. – Електронний ресурс – Режим доступу: <http://smida.gov.ua>.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Електронний ресурс – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Петренко Н.І. Наукові підходи до визначення поняття “пасив” в обліково-економічній літературі / Н.І. Петренко // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Міжнародний збірник наукових праць – № 3 ч 2. – 2011. – С. 275-280.
9. Пугачова М.В. Методологічні засади статистичного моніторингу ділової активності підприємств: автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.00.10 / М.В. Пугачова; Держ. акад. статистики, обліку та аудиту Держкомстату України. – К., 2008. – 36 с.
10. Цал-Цалко Ю.С. Статистичний аналіз фінансової звітності: теорія, практика та інтерпретація: монографія / Ю.С. Цал-Цалко – Житомир: Житомирський державний технологічний університет, 2004. – 506 с.
11. Цал-Цалко Ю.С. Фінансовий аналіз [Текст]: Підручник / Ю.С. Цал-Цалко, Ю.Ю. Мороз., Л.А. Суліменко – Вид. 5-е, доповнене. – Житомир: ЖОО ГО “Спілка економістів України”, 2012. – 609 с.

ЦАЛ-ЦАЛКО Юзеф Сигізмундович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри бухгалтерського обліку Житомирського національного агроекологічного університету.

МОРОЗ Юлія Юзефівна – доктор економічних наук, доцент Житомирського національного агроекологічного університету.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2012 р.